

Проте, незважаючи на висловлені зауваження, робота П. Сацького виконана на високому науковому рівні і є значним внеском у наукову розробку проблем кримології та українознавства. Причому її актуальність зростає не лише у світлі драматичних подій 2014 р., а і в контексті пошуку шляхів деокупації Кримського півострова, загрози того, що під приводом гуманітарної катастрофи в тимчасово окупованому Криму країна-агресор Російська Федерація здійснить спробу поширити збройну агресію на

материкову територію України. Також матеріали монографії з формування цілісного господарського комплексу з південних районів материкової України та Криму можуть бути використані наразі у підготовці планів з реінтеграції звільненої території АР Крим і м. Севастополя.

Андрій ІВАНЕЦЬ

orcid.org/0000-0001-7167-8183

кандидат історичних наук,
провідний науковий співробітник
відділу історичних студій НДІУ

DOI: 10.30840/2413-7065.3(76).2020.213675

«ТОРУЮЧИ ТЕРНИСТИЙ ШЛЯХ ПІЗНАННЯ НОВОГО ТА НЕЗНАНОГО»

(Тюрменко І., Рогожа М., Божук Л., Курченко Т., Халецька Л.
Соціально-етичні основи збереження цифрової історико-культурної
спадщини в Україні. Київ: Талком, 2017. 172 с.)

Вченою радою Національного авіаційного університету рекомендовано до друку колективну монографію «Соціально-етичні основи збереження цифрової історико-культурної спадщини в Україні». Дослідження авторського колективу, яке проводилося в рамках міжнародного проекту InterPARES Trust, було орієнтоване на проблеми збереження цифрової історико-культурної спадщини на веб-сайтах архівних та музейних установ України. Одразу зробимо застереження – предметне поле студіювань значно ширше, ніж те, що задекларовано у назві монографії, і стосується не лише збереження цифрової спадщини, а й проблем доступу, використання цифрових документів. Новаційні міждисциплінарні

підходи у питаннях вивчення історико-культурної спадщини країни, поважний склад рецензентів, підтримка цього проекту відомими зарубіжними вченими (Лючіана Дюранті, Коррін Рожерс, Карен Андерсон) налаштовували читача, ба більше, вселяли надію побачити струнку наукову систему авторських поглядів на досліджувану проблему, новаторську методологію у питаннях експертних оцінок мережних інформаційних об'єктів.

Уважне читання монографії все більше викликало питань, непорозумінь, а іноді й несприйняття авторських візій, які ми спробуємо коротко викласти у цій рецензії. Під час читання і критичного аналізу видання питань виникає більше, ніж очікуваних відповідей.

Питання структури та тематичного наповнення видання

Ознайомлення зі змістом монографії (с. 3–4), природно, порушує питання: чим обумовлена структура дослідження, що складається з восьми (!) розділів (лише два з яких – 2-й і 5-й – мають підрозділи)? Обсяг деяких розділів, що сягає не більше двох з половиною сторінок (!) (розділ 4-й, с. 107–109; розділ 8-й, с. 156–158), свідчить не на користь логіки структурування монографії.

Зазвичай назва розділу/підрозділу, що характеризує стан вивчення проблеми, має бути суголосною з темою дослідження. У даному випадку тема розділу 1-го «Веб-сайти архівних та музейних установ в умовах цифрової доби: стан вивчення проблеми» є однією із складових предметної сфери студювання соціально-етичних основ збереження цифрової історико-культурної спадщини в Україні. Грунтовний історіографічний огляд (чого бракує у рецензованому виданні) надав би можливість оцінити вклад попередників у вивчення цієї теми, охарактеризувати теоретичні засади та наукові методики їхніх праць, а відтак виокремити власні наукові принципи і методи, завдячуючи яким вдалося (у даному разі не зовсім, і про це ми скажемо нижче) комплексно дослідити соціально-етичні основи збереження історико-культурної спадщини.

Тему розділу 2-го «Збереження та доступ до цифрової історико-культурної спадщини в системі архівних установ та музеїв: зарубіжний досвід» бажано подавати через призму заявленої теми проекту. Якщо йдеться про збереження цифрової історико-культурної спадщини в Україні, доцільніше назву розділу сформулювати так: «Зарубіжний досвід

збереження та доступу до цифрової історико-культурної спадщини: можливості адаптації у вітчизняній практиці». Погодьмося, не зовсім виправданим є обсяг розділу 2-го (майже третина тексту монографії) з характеристикою зарубіжного досвіду, якщо у проекті йдеться про українські реалії.

Назви розділів 3-го «Стан збереження та доступу до цифрової історико-культурної спадщини на веб-порталі «Архіви України» та 5-го «Результати експертної оцінки середовища веб-сайтів Державних архівів областей України» наближені за тематикою, їх можна було об'єднати в одному розділі (3-му) під умовною назвою «Інформаційні ресурси архівних установ в мережі Інтернет: нормативно-правова база, функціонування, експертна оцінка». Не зовсім зрозумілими є дві обставини: чому за межами рецензованого дослідження залишилися веб-сайти найпотужнішої ланки у системі архівних установ України – центральних державних архівів – і чому до проекту не були залучені найдосвідченіші архівісти країни, які проторували шлях у вивченні архівних інформаційних ресурсів у глобальній мережі¹.

Не зайвим було під час реалізації проекту звернутися за консультаціями

¹ Розділ 4: «Веб-сайти державних архівів областей України та краєзнавчих музеїв: методики експертної оцінки та рекомендації щодо розроблення політики он-лайн доступу до цифрової історико-культурної спадщини»: Підрозділ 4.1. «Стан доступу та збереження історико-культурної спадщини України на веб-сайтах обласних краєзнавчих музеїв»; Підрозділ 4.2. «Опис методики експертної оцінки веб-сайтів Державних архівів областей України та краєзнавчих музеїв»; Підрозділ 4.3. «Рекомендації щодо розроблення політики он-лайн доступу до цифрової історико-культурної спадщини на веб-сайтах Державних архівів областей України та обласних краєзнавчих музеїв».

до фахівців з інформаційних технологій. Тоді б вдалося уникнути невірних тлумачень на кшталт «якщо викласти в одну лінію та зв'язати один цифровий документ із іншим, то їх довжина буде дорівнювати 35 км» (с. 45). Вочевидь, йшлося про те, що якби документи в оригіналі, які оцифрували, викласти в один ряд, він становив би 35 км.

Повернімося до аналізу структури монографічного дослідження. Сферами студіювань двох розділів (4-го «Опис методики експертної оцінки веб-сайтів Державних архівів областей України та краєзнавчих музеїв» та 8-го «Рекомендації щодо розроблення політики он-лайн доступу до цифрової історико-культурної спадщини на веб-сайтах Державних архівів областей України та обласних краєзнавчих музеїв») були архіви та музеї. Доцільно їх об'єднати в одному розділі (4-му) під назвою «Веб-сайти державних архівів областей України та краєзнавчих музеїв: методики експертної оцінки та рекомендації щодо розроблення політики он-лайн доступу до цифрової історико-культурної спадщини». Наближеним за тематикою до запропонованого нами нового (4-го) розділу є зміст розділу 6-го «Стан доступу та збереження історико-культурної спадщини України на веб-сайтах обласних краєзнавчих музеїв», що може логічно «вписатися» в архітектоніку нового розділу як підрозділ.

«Етичні проблеми збереження та доступу до цифрової історико-культурної спадщини», викладені у змісті 7-го розділу, з огляду на назву проекту, мають бути «хребтом»/наскрізною темою викладу всіх розділів/підрозділів. Зміст розділу 7-го мав би подати методи дослідження проблеми з філософської перспективи.

Питання визначення об'єкта дослідження і його меж

Дослідження кожної наукової теми починається з визначення об'єктно-предметної сфери. Саме цей етап роботи має чітко окреслити об'єкт і його межі, предметну сторону студіювань, що впливають на структуру роботи і зміст дослідження. На жаль, відсутність аргументованого обґрунтування об'єкта дослідження і його меж негативно вплинула на структуру і зміст монографії. Виходячи із задекларованої теми, об'єктом дослідження є цифрова історико-культурна спадщина, а предметом – соціально-етичні основи її збереження. Тут варто наголосити, що, досліджуючи цифрову історико-культурну спадщину, не можна оминати бібліотеки, цифрові архіви¹.

Від невизначеності об'єктно-предметної сфери зустрічаємо згадки про «моніторингові дослідження веб-сайтів органів державної влади на предмет інформаційної відкритості органів місцевого самоврядування» [sic!] (с. 25). Оскільки предметна сфера дослідження стосується соціально-етичних основ збереження цифрової історико-культурної спадщини, в історіографічному огляді (розділ 1-й) не слід було звужувати проблематику до веб-сайтів архівних та

¹ Наприклад, Національний цифровий архів (Narodowe Archiwum Cyfrowe) у Польщі, який здійснює нормативно-методичне забезпечення оцифрування архівних документів, підготовку кадрів для оцифрування, надає консультативну допомогу архівам, зокрема щодо створення лабораторій оцифрування, забезпечує зберігання та доступ до цифрових копій архівних документів, зберігання копій документів, оцифрованих державними архівами. Див.: Майстренко А. А., Романовський Р. В. Оцифрування архівних документів у зарубіжних країнах: інформаційно-аналітичний огляд. Архіви України. 2018. № 1. С. 77.

музейних установ в умовах «цифрової доби», а акцентувати увагу саме на стані вивчення проблеми соціально-етичних основ збереження цієї спадщини. Однак зрозуміти авторську логіку можна, бо такий ракурс висвітлення теми узгоджується з назвою підпроєкту № 1 цього проєкту «Умови цифрового збереження історико-культурної спадщини на веб-сайтах архівних установ та музеїв України»¹ (с. 10).

У вступі автори мали б обґрунтувати критерії вибору архівних і музейних (вітчизняних та зарубіжних) інституцій, які стали своєрідним полігоном для вивчення заявленої теми. Строката географія та специфіка установ, на діяльності яких досліджувалася зарубіжна практика збереження та доступу до цифрової історико-культурної спадщини (Державний архів Мінської області Республіки Білорусь, архівні установи Литви, регіональні музеї Франції, Центральний державний музей Республіки Казахстан), породжує ряд питань. По-перше, які здобутки мають ці установи на теренах збереження історико-культурної спадщини у цифрову епоху (можливо, їхня практика вирізняється важливими новаціями)? По-друге, чи

¹ Можливо, доцільно конкретніше сформулювати мету і завдання в ході реалізації підпроєкту № 2 («Розробка політики і норм он-лайн доступу та збереження контенту і послуг електронного урядування»), який «спрямований на формулювання найкращих стандартів практики та рекомендацій для забезпечення е-урядування» (с. 9). Вочевидь, в рамках усього проєкту акцент треба зробити не лише на питаннях формування нормативної бази для забезпечення е-урядування, а й на збереженні інформаційних ресурсів е-урядування, доступу до них, використання, включаючи соціально-етичну складову. Тоді в єдиному ключі (соціально-етичні основи збереження культурної спадщини) будуть розглядатися всі три підпроєкти.

достатнім, корисним і цінним для міжнародного проєкту InterPARES Trust є аналіз зарубіжної практики щодо збереження культурної спадщини, здійснений київською дослідницькою групою? Безперечно, для міжнародного проєкту важливим був би досвід України у зазначеній сфері.

Питання термінологічної точності

Неодмінною ознакою наукового дослідження є вживання точних термінів. Неологізми на зразок «цифрове співробітництво» (с. 28), «критерій реактивності/процес реактивності» (с. 57, 114), «контекстна поведінка веб-сайтів» (с. 109), «процес ефективності [?], що характеризує зміст веб-сайту» (с. 110) потребують роз'яснень чи обґрунтувань правомірності їх застосування.

Експансія нової термінології, побутування її в лінгвістичному просторі різних країн мали наслідком запозичення зарубіжних термінів, а відтак і різну їх інтерпретацію в іншому мовному середовищі. Для прикладу візьмемо термін/терміносполучення «електронний документ» (electronic document, Elektronisches Dokument, documento digitale, documento electrónico, dokument elektroniczny, document en ligne, E-document, document numérique). Терміни «оцифрований документ» (який опинився у фокусі інтересів дослідницької групи цього проєкту) і «електронний документ», технології створення яких різняться (цифрова трансмісія даних і фіксація даних/інформації на електронних носіях з обов'язковими реквізитами), оприлюднені в монографії як синонімічні поняття (с. 7, 9, 12, 28, 53, 70, 73, 76, 78, 100, 120, 125).

Питання методологічних засад дослідження

Грунтовність наукових видань визначається теоретико-методологічними засадами, науковими методами, якими послуговувалися автори для досягнення поставлених цілей і дослідницьких завдань. Щодо даного монографічного дослідження, враховуючи науковий статус авторів і рецензентів, ми очікували новаторських методологічних підходів у висвітленні теми, глибокого аналізу джерельної бази дослідження, висвітлення сучасної моделі збереження цифрової історико-культурної спадщини на міждисциплінарному рівні. Темі окремих розділів налаштовували на відкриття нових концептуальних підходів, нового бачення проблеми. Знайомство з текстом 4-го розділу (важливого з огляду на задекларовану тематику – опис методики експертної оцінки веб-сайтів державних архівів областей та краєзнавчих музеїв) не тільки розвіяло всі сподівання, а й викликало нерозуміння авторських позицій. Коротенький за обсягом розділ (близько двох з половиною сторінок) починався з того, що «Історія краю, її (? – його. – К. К.) минуле та сьогодення зберігаються (sic!) в осередках соціальної пам'яті...» (с. 107).

За об'єкт експертної оцінки автором обрані веб-сайти 22 державних архівів областей України та 16 обласних краєзнавчих музеїв. На основі аналізу змісту веб-сайтів та протоколів доступу до них, як зазначено у монографії, була «розроблена методика експертної оцінки зберігання цифрової історико-культурної спадщини на веб-сайтах обласних архівів (державних архівів областей. – К. К.) та музеїв» (с. 107). Виникає питання: розроблялася методика експертної оцінки чого – веб-сайтів чи зберігання цифрової

історико-культурної спадщини на веб-сайтах? Об'єкти експертизи/експертної оцінки тут різняться. Якщо йдеться про веб-сайти, мають бути визначені критерії та методи їх комплексної оцінки за такими параметрами: нормативно-правова база та організаційні засади створення веб-сайтів, технічна підтримка, місце в інформаційно-телекомунікаційному просторі, структура, інформаційний потенціал, режими доступу до інформаційних ресурсів веб-сайтів, архівування веб-сайтів і т. д.

Кожна експертна оцінка базується на напрацьованих наукових принципах і критеріях експертизи та наукових методах, які розробляє експерт, враховуючи специфіку досліджуваного об'єкта. Замість опису методики експертної оцінки веб-сайтів викладена так звана контекстна поведінка системи веб-сайтів за такими процесами (?): прозорість, ефективність, доступність, реактивність¹ (у тексті згадуються (у множині) процеси реактивності – с. 114), засоби доступу, актуальність інформації, мови сайтів, умови зберігання, зворотний зв'язок, обсяг оцифрованих документів, соціальна відповідальність, довіра. Як нам здається, прозорість, доступність слід віднести не до процесів, а до критеріїв (ознак, мірил) оцінки веб-сайтів. Мова веб-сайтів гарантує доступність, наявність засобів доступу забезпечить ефективність використання інформаційного ресурсу веб-сайтів. Отже, ми не побачили логічного і системного викладу методики експертної оцінки веб-сайтів.

¹ Бажано було пояснити доцільність використання цього залученого терміна, його етимологію, бо у різних сферах побутування він має певні значенні відтінки: особливості реакції особистості на подразники (психологія), кількісна характеристика стану (реактивність ядерного реактора), здатність речовини вступати в хімічну реакцію (хімічна реактивність).

Питання суголосності викладу заявленій тематиці

Результати наукового дослідження вимагають чіткої системи викладу, уникнення непотрібної і недотичної до теми інформації, яка відіграє роль «інформаційного шуму», що ускладнює сприйняття основної ідеї, яку хоче донести автор. Аналіз тексту монографії свідчить про зворотне – виклад переобтяжений другорядною інформацією, яка або «захаращує» текст, або маскує відсутність авторських візій на досліджувану проблему. Так, у висвітленні досвіду Державного архіву Мінської області (Республіка Білорусь) щодо створення умов доступу до цифрової історико-культурної спадщини (підрозділ 2.4.) превалює інформація про історію архівної справи РБ, вказані назви законів, що регулюють сферу документації та архівів з повним переліком змін (!) до них (с. 74–77). Однак ми не дізналися, які стратегія, політика архіву щодо забезпечення умов доступу до цифрової історико-культурної спадщини, тенденції унормування питань доступу на різних рівнях (державному, конкретної архівної установи), соціально-етичні основи доступу.

Таку ж картину спостерігаємо й у висвітленні досвіду Центрального державного музею Республіки Казахстан щодо створення умов доступу до цифрової історико-культурної спадщини (підрозділ 2.5.). Виклад починається з характеристики розвитку музейної справи в Республіці Казахстан, органів управління музеями, створення музею, складу його фондів, структури експозиції, нормативної бази діяльності музеїв (с. 85–88). Разом з тим знаходимо скупі інформацію про програму оцифрування, пріоритетні напрями її реалізації, методи презентації

оцифрованих музейних предметів, характеристику оцифрованих предметів, представлених на веб-сайті (с. 91–92). Доцільно було при виборі об'єкта дослідження провести попередній моніторинг. Безперечно, в зарубіжних країнах є музеї, які визнані лідерами у питаннях збереження, доступу та використання цифрової спадщини і досвід яких був би корисним у вітчизняній практиці.

Розгляд етичних проблем збереження та доступу до цифрової історико-культурної спадщини обіцяно було автором 7-го розділу. Інтродукція до «етичної симфонії» насторожувала рецензента: на першій сторінці тексту йшлося про значення сучасних технологій, швидке поширення інформаційних комп'ютерних технологій (ІКТ) і постійне «їх удосконалення у галузі збереження історико-культурної спадщини» (с. 142), розвиток архівної справи в добу ІКТ, глобальний характер ІКТ. Далі автор зацентрував увагу на документі, розробленому під егідою ЮНЕСКО, «Рекомендації щодо збереження цифрової спадщини», саме тієї його частини, що стосується етичних питань (етичних принципів) або, за визначенням автора, «експліцитної етико-нормативної складової» (с. 146). «Залапковані» цитати свідчать про те, що автор вдалася до методу перекладу документа. Спроби дослідниці показати, як ті принципи, сформульовані в «Рекомендаціях...», спрацьовують в «етично чутливих професіях» (с. 145) і чому саме ці «принципи можуть слугувати певним дороговказом в управлінській діяльності галузі збереження цифрової історико-культурної спадщини» (с. 149), не є переконливими. Намагання розкрити соціально орієнтовану місію архівних установ (с. 152) звелось до статистики – скільки і коли на

сайтах архівних установ були оприлюднені «Положення» архівів (с. 152–153). Закономірно виникає питання: як ув'яже автор згадки про звіти державних архівних установ та архівних відділів міськрад, плани розвитку архівної справи з етичними проблемами? У подальшій характеристиці сайтів архівних установ була поставлена жирна крапка констатацією факту про те, що на сайтах державних архівів областей «відсутня інформація про обсяги спонсорської допомоги, рівно як і про етичні принципи роботи з документами» (с. 154). На цьому етичні проблеми були вичерпані...

Питання наукового рівня презентації результатів студіювань

Суттєвим недоліком рецензованого видання є відсутність єдиних вимог до викладу досліджуваного матеріалу. Розділи/підрозділи писалися різними авторами в різному «ключі» без чіткої схеми. Строкатість компонентів монографічного дослідження завадила вибудувати цілісну, логічну структуру видання, всебічно і комплексно охопити коло вирішуваних проблем. Моніторинг веб-сайтів, висвітлення питань презентації цифрових інформаційних ресурсів («цілісна картина представлення національної спадщини у цифровому просторі» – с. 22) не вичерпують проблеми збереження цифрової історико-культурної спадщини. Коло питань щодо збереження значно ширше – особливості/специфіка об'єктів збереження (оцифрованих документів); регуляторна база збереження всіх рівнів (міжнародний – європейський – державний – рівень окремо взятого архіву/музею); технології збереження; центри збереження; методики збереження; програми збереження; становлення, сучасні

моделі та тенденції збереження цифрової історико-культурної спадщини.

Відсутність єдиних підходів до вивчення проблеми закладена була ще на рівні концептуального осмислення проекту. Про це свідчить неузгодженість теми і мети проекту. Мета, сформульована авторами – «розроблення рекомендацій щодо формування політики керування цифровими документами, які знаходяться в он-лайн доступі на веб-сайтах установ соціальної пам'яті» (с. 10), – звучила і збіднила тему проекту «Соціально-етичні основи збереження цифрової історико-культурної спадщини».

Історіографічний огляд (стан вивчення проблеми) не мав би обмежуватися переліком прізвищ авторів, які долучалися до вивчення теми (с. 25–27). Характеристика стану вивчення теми передбачає аналіз чинників, які впливали на актуалізацію певних напрямів студіювань проблеми, тематики, методів, джерелознавчого поля досліджень, особистого вкладу науковців, визначення кола невирішених питань. Тоді зрозумілою буде «необхідність заповнити прогалину» (с. 26), але якісним науковим продуктом!

Рецензента можна звинуватити в тому, що він не розуміє складності у роботі щодо вивчення такого явища, як веб-сайти (постійна зміна нормативно-правових вимог, структури, інформаційного наповнення). З огляду на визначену тему дослідження і не варто було так деталізувати, що було на сайтах установ у 2014 р. чи 2016 р. Важливіше зазначити ті тенденції, які ми спостерігаємо на теренах функціонування веб-сайтів архівів та музеїв. Дослідити ці тенденції можливо лише на основі наукового аналізу, не обмежуючись методиками моніторингу, тестування сайтів (с. 114). Автори

презентують експертну оцінку як статистичні дані. Поверховий огляд веб-сайтів архівних і музейних установ не задовольнить професіоналів, які при потребі почерпнуть більше корисної затребуваної для них інформації з тих-таки веб-сайтів.

Зробимо кілька уточнень фактографічного характеру: Міністерство оборони Франції (с. 40) зараз має нову назву Міністерство збройних сил (Ministère des Armées); в Україні є дев'ять, а не одинадцять центральних державних архівів (с. 100). Маленька ремарка стосується правильного відтворення назв

зарубіжної літератури чи джерел, що зустрічаються у тексті монографії (повнота назви, діакритичні знаки, вживання однини-множини): *Le service d'archives et leur écosystème* (с. 8 – слід *Les services d'archives et leur écosystème numérique*. – К. К.), *Accès direct aux Instruments de recherche* (с. 48 – слід *Accès direct aux Instruments de recherche*. – К. К.).

Насамкінець у таблиці наведемо кілька фраз, яких, з огляду на вид видання (науковий) та його міжнародний рівень, не мало бути (мається на увазі стиль викладу):

Невід'ємною (? – зворотню. – К. К.) стороною **переваг** цифрового простору стали **кіберзагрози, втрата електронних записів** (с. 21).

Лише **08 червня** 2015 р. моніторинговий процес **набув ознак науковості** (с. 25).

Порівнюючи з періодом кінця 2015 р., коли кількість оцифрованих зображень на веб-сайті ЦДМ РК (Центрального державного музею Республіки Казахстан. – К. К.) дорівнювала 44 одиницям, їх кількість за рік дещо зросла (станом на грудень 2016 р.), але вона є недостатньою для забезпечення повноцінного доступу до музейних колекцій (с. 91–92).

До **етичної інфраструктури** відносять **етичні підрозділи та етичні документи** (с. 146).

... Цифрові матеріали дуже часто **створюються без думки** про їх довгострокове зберігання (с. 148).

За результатами **роботи етиків** спеціалісти **галузі збереження** історико-культурної спадщини **розвивають** подані рекомендації, **узгоджуючи точки дотику етики і архівної справи** (с. 150).

... У жовтні 2014 р. на сайтах обласних державних архівів Чернігівської, Житомирської, Черкаської і Запорізької областей Положення про архів **знайдено не було**. У червні 2016 р. ситуація **по веб-сайтам** цих архівних установ не змінилася, а з сайтів державних архівів Волинської і Харківської областей «Положення про архів» **зникли** (с. 152).

Моніторинг у жовтні 2014 р. показав, що **єдиний параметр, який вдалося ідентифікувати** на сайтах обласних архівних установ України **у напрямку забезпечення довіри громадян до цифрової історико-культурної спадщини**, що представлена на їх веб-сайтах, **є неможливість маніпуляцій з інформацією** (с. 154).

Підсумовуючи огляд колективної монографії, розуміємо, наскільки тернистим був шлях пізнання «нового і незнаного» (с. 13) для учасників проекту. Видання, вочевидь, слід доопрацювати, монографію перевидати навіть з етичних міркувань – на проєкт виділялися кошти. Сподіваємося, що наша рецензія не набуде характеру монологу, сприятиме науковій дискусії. Як показує практика,

критика часто залишається без оscarження авторів рецензованих праць.

Катерина КЛИМОВА

orcid.org/0000-0003-4573-7586

кандидат історичних наук,
доцент кафедри документознавства
та інформаційної діяльності
Державного університету
телекомунікацій